

דף שבועי

בס"ד

פרשת שלח, תשפ"ד, מספר 1575

על עיניים טובות והתבוננות לעומק: איכויות מנטליות מיטיבות בפרשת המרגלים

דרור ארליך

זאת לא ראו שאר המרגלים" (שפת אמת, במדבר, פרשת שלח תרנ"ז). כלומר, המרגלים האחרים ראו את הארץ רק מבחוץ, במבט חיצוני, צר ושטחי. בניגוד לדברי המשנה במסכת אבות (ד, כ), הם הסתכלו בקנקן ולא במה שיש בו. לעומתם, יהושע וכלב ראו את החוץ, אך גם את הפנים; הם ראו את הארץ פנימה, את ערכה הרוחני, בראייה רחבה ומעמיקה.

שתי הכפילויות בפסוק יוצרות חיבור מעניין בין שתי דרכי התבוננות מיטיבות: מבט בעיניים טובות ומבט לעומק, וברצוני לדון כאן בשתייהן ובקשר ביניהן.

שנים עשר המרגלים הלכו לאותם המקומות וראו את אותם הדברים. ההבדל בין יהושע וכלב לעשרת המרגלים האחרים טמון לא במה שהם ראו, אלא באיך שהם ראו זאת; לא במה שיש, אלא בדרך ההסתכלות על מה שיש. יהושע וכלב הביאו איתם למסע לארץ כנען צידה מנטלית, שלא הייתה באמתחתם של האחרים: היכולת להתבונן בדברים בעיניים טובות ולעומק, לשים לב לטוב הפנימי הטמון בדברים ולהדגיש אותו.

1. מבט בעיניים טובות ("טובה הארץ מאד מאד")
נראה שקנה המידה של מבט בעיניים טובות, המשתקף מסיפור המרגלים (שבו רק שניים מתוך שנים עשר אימצו מבט כזה), משקף את הקושי לפתח את היכולת המנטלית הזאת ולטפח אותה. ואכן, הנטייה הטבעית, האוטומטית, של רבים מאיתנו איננה כזאת. אנחנו מורגלים הרבה יותר במבט שיפוטי וביקורתי, בזיהוי הפגמים, החסרונות והליקויים. זוהי כמובן תכונה חשובה מאין כמותה, הן מבחינה הישרדותית; היכולת לזהות איומים וסכנות ולהתגונן מפניהם, והן מבחינה התפתחותית; היכולת להבחין באתגרים ולעמוד בהם. אך כאשר שיפוטיות היא חזות הכול, עלול לקרות מה שקרה

שנים עשר המרגלים שנשלחו לתור את ארץ כנען שבים למחנה ישראל. עשרה מהם מוציאים את דיבת הארץ רעה, מבטאים גישה פסימית, וגורמים בכך צער גדול ודמורליזציה לעם. לעומתם, שני הנותרים, יהושע בן-נון וכלב בן-יפונה, מנסים להעביר מסר אחר, אופטימי, ואף מדברים בשבחה של הארץ: "וַיֹּאמְרוּ אֵל כָּל עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הָאָרֶץ אֲשֶׁר עֲבַרְנוּ בָּהּ לְתוֹר אֹתָהּ טוֹבָה הָאָרֶץ מְאֹד" (במ' יד:ז).

שתי כפילויות יש בדברי יהושע וכלב: ראשית, הם יכלו לומר בפשטות 'טובה הארץ', ואף יכלו לומר בהדגשה 'טובה הארץ מאוד',¹ אך הם בחרו לכפול את דברם ולומר בהדגשה יתרה: "טובה הארץ מאד מאד" (במ' יד:ז).² בכך נתנו ביטוי מובהק לאיכות המנטלית של מבט בעיניים טובות.

הכפילות השנייה היא של המילה "הארץ": "הָאָרֶץ אֲשֶׁר עֲבַרְנוּ... טוֹבָה הָאָרֶץ", שהרי יכולים היו לומר 'טובה היא'. ר' יהודה אריה ליב אלתר, האדמו"ר השלישי מגור, מסביר כפילות זו כך: "לרמוז כי הם ראו פנימיות ארץ ישראל... אשר מחזה

* ד"ר דרור ארליך מלמד מחשבת ישראל בביה"ס ללימודי יסוד ביהדות באוניברסיטת בר-אילן.

מוקדש לזכרו של בן משפחתי, גיבור ישראל, אל"מ אסף חממי, מפקד החטיבה הדרומית באוגדת עזה, שנפל בבוקר ה-7 באוקטובר בקרב על הגנת קיבוץ נירים. אסף ייצג בחייו את שני הערכים שמאמר זה עוסק בהם.

1 בדומה למאמר המרגלים, בני שבט דן, על העיר ליש. ראו שופטים יח:ט.

2 צורת ההדגשה "מאד מאד" חוזרת חמש פעמים נוספות בתנ"ך, ובכולן היא מציינת ריבוי כמותי: של מי המבול (בר' ז:ט), של הצלחתו החומרית של יעקב (שם ל:מג), של משקל כלי המקדש (מל"א ז:מז), של פחד בית אחאב (מל"ב יד) ושל מספר המתים הקמים לתחייה בחזון העצמות היבשות (יח' לז:). כמו כן היא מופיעה בספרות חז"ל, במשנה במסכת אבות (ד, ד): "מאד מאד הווי שפל רוח", ובתלמוד הירושלמי (ברכות ט, ה): "בכל מאדך, בכל מידה ומידה שהוא מודד לך, בכל הווי מודה לו מאד מאד". ההדגשה בשני המקורות האלה עוסקת במצבי תודעה נעלים: ענווה והכרת תודה רדיקליות.

שלא יתגאה בעצמו לומר אני יודע היטב הדין וימהר לפוסקו, והוא אומרו במרוצה, כי בהמתנה ובעיון יתגלה לו מה שלא ראה מתחילת המחשבה (ר' מתתיה היצהרי, פירוש אבות א, א).

המהר"ל מפראג עומד אף הוא על הקשר הלשוני בין מתינות להמתנה, ורואה בה דרך הכרחית לירידה לעומקם של דברים:

כי עומק המשפט מכוסה מבני אדם, ולכך **המשפט צריך המתנה כדי שיוכל להבין ולהגיע אל עומק המשפט**. ומי שהוא ממהר וקופץ ומוציא המשפט – הוא מקלקל המשפט (נתיבות עולם, נתיב הדין, פרק א).

בכל הדוגמאות שלעיל, מידת המתינות מאפשרת מבט עומק, ומבט עומק חיוני כדי להגיע להבנה ולמסקנות נכונות.

נראה ששתי האיכויות שהוצגו בקצרה במאמר זה – התבוננות לעומק ומבט בעיניים טובות – קשורות זו לזו: שתיהן דרכי התבוננות מועילות על העולם (וגם על עצמנו). בנוסף, בשתיהן מדובר בתנועה לא מורגלת של תודעת האדם, ועל כן יש לתרגל אותן ולהתאמן בהן. מאותה סיבה ממש, הן עלולות לעורר התנגדות סביבתית מצד גורמים שנטייתם הטבעית מנוגדת להן, כפי שמתוארת בסיפור המקראי התגובה האלימה של עדת ישראל כלפי יהושע וכלב: "וַיֹּאמְרוּ כָּל הָעֵדָה לְיָגוּם אֶתֶם בְּאֲבָנִים" (במ' יד:י).

ד"ר סוס קרא לאחד מספריו המפורסמים: "אם יוצאים מגיעים למקומות נפלאים". בפרפראזה על כך אפשר לומר, שגם אם נכנסים מגיעים למקומות נפלאים; שההסכמה להתבונן פנימה לעומק מובילה למבט בעיניים טובות. רעיון זה מוצא ביטוי עוצמתי בדבריו של הרא"ה קוק:

אמת הדבר, שהצד החיצוני של העולם הוא מלא מלחמות, אבל הפנימיות שלו היא מלאה שקט והרמוניה, ואנו צריכים תמיד להעמיק ולחדור לתוכיותם של הדברים⁴.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

4 הרב אברהם יצחק הכהן קוק, אגרות הראיה, כרך א, אגרת שכה (ירושלים תשמ"ה, עמ' 174-171).

לשאר המרגלים³ היכולת להביט בעיניים טובות אינה באה לשלול או להחליף את הגישה הביקורתית והספקנית, אלא להוסיף לצידה כלי מנטלי ותפקודי משלים ומאזן.

הרעיון של מבט בעיניים טובות מוכר במסורת היהודית מהמשנה במסכת אבות (ב, ט): "צאו וראו, איזוהי דרך טובה שידבק בה האדם? ר' אליעזר אומר: עין טובה". שניים מהפירושים על דברי המשנה מבטאים שני היבטים חשובים של דרך ההתבוננות הזו. ר' מנחם המאירי מסביר, שעין טובה כלפי הצלחת הזולת היא "כשורש לכל מידות הטובות", מפני שפירגון מתקבל באהבה על ידי הצד השני. כך גדלה האהבה ההדדית בין בני האדם, "ואהבת העולם הוא שורש כל המידות". המהר"ל מפראג מעיר על הזדמנויות התרגול הרבות של עין טובה, שנקרות בדרכו של האדם: "כי כל שעה וכל רגע רואה אצל בני אדם עושר וגדולה ושאר מעלות, ועינו טובה בבריות". כך אפשר לפרש את עדותו של הקב"ה על כלב בן-יפונה: "וַעֲבַדְי כָּלֵב עֶקֶב הַיְתָה רוּחַ אֱחָרַת עִמּוֹ" (במ' יד:כד). כלומר, גישה אחרת ולא שכיחה. היות שלרובנו מבט בעיניים טובות אינו ההרגל התודעתי השגור, יש להתאמן בו, והמהר"ל מצביע על זמינותן הגבוהה של אפשרויות האימון.

2. מבט לעומק ("הארץ... הארץ")

פעולת ההתבוננות לעומק בטיבם של הדברים כוללת בתוכה יסודות מנטליים של עצירה, האטה, שהייה, סבלנות וענווה. גם כאן, דומה שאיכויות אלה אינן ברירת המחדל של רובנו, בוודאי בעולם המערבי המהיר, התזזיתי והתחרותי שבו אנו חיים. בעולם המקדש הספקים, תוצאות והישגים, הדינמיקה הכללית הזאת מקשה מאוד על התנהלות בקצב אחר, איטי יותר ומעמיק יותר. על כן, אין זה מפתיע שרק מקצת המרגלים ביטאו בדבריהם מבט עומק בארץ שאותה נשלחו לתור.

ושוב, להרחבת היריעה, נוכל גם כאן להיעזר במסכת אבות. בתחילת המסכת מופיעה ההנחה: "היו מתונים בדין" (א, א), והפרשנים במרוצת הדורות עסקו בסגולותיה הרבות של מידת המתינות. אציג מספר דוגמאות: הרמב"ם טוען בפירושו למשנה זו, שהכרעת דין שנעשית לאחר עיון סבלני, ולא במהרה, עשויה להוביל להבנה טובה יותר ולמסקנות מדויקות יותר, שאינן אפשריות במבט ראשון. פרשנים אחרים מזהים את המתינות כתוצאה של ענווה ואת היעדרה כביטוי לגאווותנות:

כי הדן במתון – ודאי יש בו מידת הענווה, שאין הוא בוש לשאול על ספקותיו או לעיין בדין זמן רב עד כי לאמת יוציא משפט (פירוש כלי יקר על התורה, שמ' כא:א);

3 לניתוח פרשת המרגלים מהזווית של דרכי התבוננות לא מיטיבות ודפוסי חשיבה לא מיטיבים, ראו הרב יונתן זקס, רעיונות משני-חיים: קריאות חדשות בפרשת השבוע, ירושלים 2021, עמ' 171-174.